Hamza b. Ali el-Kettânî – Ebû Muhammed Ha-

ÂDÂBÜ'l-VİZÂRE

آداب الوزارة

bk. **SİYÂSETNÂME**

Devlet yönetimine dair eserlerin ortak adı.

SİYÂSETNÂME

(سياستنامه)

Devlet yönetimine dair eserlerin ortak adı.

Arapça **siyâset** (insan topluluklarını yönetme, devlet işlerini yürütme sanatı, politika) kelimesiyle Farsça **nâme** (mektup, yazı) kelimesinden meydana gelen **siyâset-nâme** "devlet adamlarına siyaset sanatı hakkında bilgi vermek, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara dair tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmış kitap veya bu kitapların oluşturduğu tür" anlamında kullanılır. Bu eserlere devlet başkanları için yazılmışsa "nasîhatü'l-mülûk, âdâbü'l-mülûk, tuhfetü'l-mülûk, ahlâku'l-mülûk, enîsü'l-mülûk", vezir, emîr veya diğer devlet adamlarına yönelikse "nasîhatü'l-vüzerâ, tuhfetü'l-vüzerâ, mir'âtü'l-vüzerâ" gibi adlar da verilmiştir.

Siyâsetnâmelerde devlet yönetiminin temel ilkeleri, devlet başkanında bulunması gereken başlıca özellikler, yönetimde dikkat edilmesi veya kaçınılması gereken hususlar, devlet görevlilerinin tayin ve denetimleri, beytülmâl idaresi, devletler arası ilişkilerde uyulması gereken kurallar, hükümdarın Allah'a ve halka karşı sorumlulukları, devletin ayakta kalmasının temel şartları gibi konular üzerinde durulur. Konuların işlenişinde teorik yaklaşımın yanı sıra pratik hayata yönelik hususlara ağırlık verilir. Âyetler, hadisler ve hikmetli sözler, meşhur hükümdarların, halife ve sultanların söz ve davranışlarından örnekler kaydedilerek yöneticilere tavsiyelerde bulunulur. Bu konulara genel âdâb, ahlâk ve tasavvufa dair eserlerle nasihatnâmelerde de yer verildiği görülmektedir. Âdâb literatürü içerisinde (bk. ÂDÂB) özellikle âdâbü'l-mülûk ve âdâbü'l-vüzerâ türü eserler birer siyâsetnâmedir.

İslâm dünyasında hicretin ilk asırlarından itibaren devlet yöneticilerine tavsiye ve öğütleri ihtiva eden siyâsetnâmeler kaleme alınmıştır. Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde vurgulanan devlet yönetimine dair temel ilkeler (ülü'l-emre itaat, adalet, ehliyet, doğruluk, halka güzel muamele, zulüm ve haksızlıktan kaçınma vb.), Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn devri başta olmak üzere çeşitli dönemlerde gerçekleştirilen uygulamalar, siyasî ve idarî mektuplar, sözlü rivayetler bu eserlerin başlıca kaynaklarıdır. Devlet yönetimine dair eski Yunan, Hint, İran ve Çin kültürlerine ait kitaplar veya nasihatnâmeler de (pendnâme) bu eserlerin kaynakları arasında önemli bir yer tutar. Sanskritçe'den Pehlevîce'ye tercüme edilen *Pançatantra*'nın (beş düşündürücü makale, söz, nasihat) Abbâsîler döneminde İbnü'l-Mukaffa' tarafından *Kelîle ve Dimne* adıyla yapılan Arapça çevirisi, yine İran kültüründe yaygın olan "andarznâme" (pendnâme) adlı nasihat kitapları, eski Yunan filozoflarından Eflâtun ve Aristo'nun devlet felsefesine dair görüşleri bunların başında gelmektedir.

Hz. Ali'nin Mısır valisi Mâlik el-Eşter en-Nehaî'ye gönderdiği rivayet edilen, görevi sırasında uyması gereken kuralları en ince ayrıntılarına kadar anlattığı hacimli mektup (*Hz. Ali: Nehcü'l-belâğa*, s. 304-318) İslâm tarihinde siyâsetnâmenin ilk örneklerindendir. Emevîler döneminin sonlarına doğru Hişâm b. Abdülmelik devrinde eski Yunan ve İran kültürlerine ait bazı eserler Arapça'ya çevrilmiştir. Bu eserlerin mütercimlerinden biri olan Mevlâ Ebü'l-Alâ Sâlim, Horasan'da ortaya çıkan karışıklıklara çözüm bulmak amacıyla burada görev yapan valiler için *Kitâb fi's-siyâseti'l-ʿâmmiyye* adıyla bir risâle kaleme almıştır. Abdülhamîd el-Kâtib'in son Emevî hükümdarı II. Mervân adına oğlu Abdullah'a yazdığı, siyasî ve askerî öğütler içeren *ʿAhdü Mervân ilâ İbnihî ʿUbeydillâh (Risâletü ʿAbdilḥamîd el-Kâtib fî naṣîḥati veliyyi'l-ʿahd)* adlı risâle de Arap edebiyatında ilk siyâsetnâmeler arasında yer almaktadır.

İbnü'l-Mukaffa'ın Abbâsî Halifesi Mansûr için yazdığı *Risâletü'ṣ-ṣaḥâbe (Risâletü's-siyâse, Risâletü'l-Ḥâşimiyye)* siyasî, idarî, askerî, malî, adlî ve içtimaî aksaklıkları ve bunların çözümüne dair tavsiyeleri, sarayın iç sorunlarını, halifenin vezir, vali ve emîrlerin seçiminde dikkat etmesi gereken hususları, halkın saraydan beklentilerini açık bir dille ifade eden ıslahat programı niteliğinde önemli bir mektuptur. İbnü'l-Mukaffa' *el-Edebü'l-kebîr* ve *el-Edebü'ṣ-ṣaġîr* gibi eserlerinde de hükümdar, vezir ve valilerin idarî ve siyasî davranışlarından, yönetimde uyulması gereken kurallardan bahsederek ahlâkî öğütlere, vecize ve hikmetli sözlere yer vermiştir. İbnü'l-Mukaffa', hemen hepsi siyâsetnâme yazarları tarafından kaynak gösterilen çok sayıda tercüme ve telif eseriyle siyâsetnâme geleneğinin ilk öncülerinden sayılmaktadır.

Horasan Valisi Tâhir b. Hüseyin'in Halife Me'mûn tarafından 206 (821) yılında el-Cezîre ile birlikte Suriye ve Mısır valiliğine tayin edilen oğlu Abdullah b. Tâhir'e yazdığı mektup bir yöneticinin dikkate alması gereken prensipleri bütünüyle ihtiva etmesi açısından önemlidir. Me'mûn bu mektubu çok beğenip bir nüshasını kendisi almış, ayrıca çoğaltılarak valilere ve diğer yöneticilere gönderilmesini emretmiştir (Taberî, VIII, 582-591). Siyâsetnâme türünün karakteristik özelliklerini taşıyan ilk örneklerden biri de Câhiz'in *et-Tâc fî aḫlâḳi'l-mülûk* adlı eseridir. Mukaddimeden sonra dört bölümden oluşan eser Halife Mütevekkil-Alellah'ın veziri Feth b. Hâkān'a ithaf edilmiştir. Saray âdâbı, hükümdarın, yakınlarının ve çocuklarının davranışları, özellikle nedimlerin dikkat etmesi gereken hususlar, elçilerin gönderilmesi ve kabulü gibi konuları ihtiva eden eserde sık sık Sâsânî hükümdarlarından, Emevî ve Abbâsî halifelerinden örnekler verilmiştir. Siyaset ve devlet idaresi konusunu felsefî açıdan ve idealist bir bakışla ele alan Fârâbî, *el-Medînetü'l-fâżıla* adlı eserini Eflâtun'un *Devlet*'inde anlattığı ütopik devlet düzenine benzer bir düşünceyle yazmıştır. Onun *es-Siyâsetü'l-Medeniyye*'si *(Mebâdiʾü'l-mevcûdât) el-Medînetü'l-fâżıla* kadar sistematik olmamakla birlikte onu tamamlar niteliktedir. Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin Hârizm'de hüküm süren Me'mûnîler'den II. Me'mûn'a ithaf ettiği *Âdâbü'l-mülûk* adlı eserde devlet başkanının önemi ve ona itaatin gerekliliği, devlet yönetiminde uyulması veya kaçınılması gereken hususlar, vezir, vali gibi devlet adamlarının tayininde ölçüler, ordunun sevk ve idaresi gibi konular örneklerle ele alınmaktadır.

Bir siyaset ve ahlâk teorisyeni olan Mâverdî'nin *el-Aḥkâmü's-sulṭâniyye*'sinde siyaset ve devlet idaresi konusu nazarî olarak ele alınmıştır. Selçuklu Devleti'nin kuruluşu sırasında Abbâsî Halifesi Kāim-Biemrillâh tarafından Tuğrul Bey'e elçi olarak gönderilen Mâverdî sultanın yanında uzun süre kalmış ve dönüşünde halifeye bir rapor sunmuştur. Mâverdî sultanlara siyaset sanatını öğreten eserler de kaleme almıştır. Onun *Teshîlü'n-naẓar ve taʿcîlü'ẓ-ẓafer fî aḫlâḳi'l-melik ve siyâseti'l-mülk* adlı eseri din-devlet ilişkileri, ba-

yındırlık, asayiş, askerî ve malî yapılanma gibi görevleri, âdil yönetimin temelleri, devlet başkanlarının yardımcıları ve görevleri ile halkla ilişkiler konularını içermektedir. *Ḳavânînü'l-vizâre ve siyâsetü'l-mülk (Edebü'l-vezîr)* adlı eseri ise vezirliğin genel kurallarından bahsetmektedir. Mâverdî'ye nisbet edilen *et-Tuḥfetü'l-mülûkiyye fi'l-âdâbi's-siyâsiyye* ve *Naṣîḥatü'l-mülûk* adlı kitaplar pratik amaçlarla sultanlara siyaset sanatını ve ahlâkını öğreten eserlerdir.

Endülüslü hadis ve fıkıh âlimi İbn Ebû Rendeka et-Turtûşî'nin siyâsetnâme türünün belli başlı örnekleri arasında sayılan *Sirâcü'l-mülûk* adlı eseri Fâtımî Halifesi Âmir-Biahkâmillâh'ın veziri Me'mûn el-Batâihî'ye ithaf edilmiştir. Altmış dört bölümden meydana gelen eser müellifin siyaset, tarih, ahlâk felsefesi vb. konulardaki çeşitli görüşlerini ve bunlarla ilgili rivayetleri ihtiva etmektedir. Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin Halife Müstazî-Biemrillâh'a ithaf ettiği *el-Miṣbâḥu'l-muḍî' fî ḫilâfeti'l-Müstażî* adlı eser on yedi bölümden oluşmaktadır. Hilâfetin önemi, nasihatin faydaları, adaletin fazileti ve zulmün kötülüğü, devlet başkanının Allah'a ve halka karşı sorumlulukları, ulemâ ile ilişkiler, devlet gelirlerinin yönetimi, Hulefâ-yi Râşidîn ve Abbâsî halifelerinin örnek davranışları, halifelerin irşad edici sözleri ve kendilerine yapılan nasihatler, ayrıca zühd ve takvâ kitapta ele alınan başlıca konulardır.

Gazneliler hânedanının ilk hükümdarı Sebük Tegin'in çocuklarının iyi yetişmesi ve başarılı birer hükümdar olmalarını sağlamak amacıyla yazdığı *Pendnâme* de siyâsetnâme türünde bir eserdir. Yûsuf Has Hâcib'in 462 (1069-70) yılında Karahanlı Hükümdarı Tavgaç Uluğ Buğra Han'a takdim ettiği *Kutadgu Bilig* siyasî yol göstericilik yanında ahlâkî, felsefî ve içtimaî konuları da içermektedir. Eserde yazar bilge kişi Ay-Toldı ile hükümdar Kün-Toğdı'yı konuşturur. Ay-Toldı hükümdara veciz ve hikmetli öğütler verir (bk. KUTADGU BİLİG).

Selçuklular'ın İslâm dünyasında geniş bir hâkimiyet sahası oluşturdukları XI. yüzyılın ortalarından itibaren siyâsetnâme telifinde önemli bir artışın olduğu görülmektedir. Selçuklular'ın siyaset, kültür ve medeniyet yönünden gelişmiş oldukları Büyük Selçuklu sultanları Melikşah, Sencer, Eyyûbî Devleti'nin kurucusu Selâhaddin-i Eyyûbî ve Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde bu tür eserlere sıkça rastlanmaktadır. Bunun bir sebebi, muhtemelen devlet adamları ve âlimlerin yükselme dönemlerinin ardından ortaya çıkacak iç ve dış tehlikelere karşı sultanları uyarma ihtiyacı duymalarıdır.

Büyük Selçuklular döneminin en meşhur siyâsetnâmesi ünlü vezir Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme (Siyerü'l-mülûk)* adlı Farsça eseridir. Devlet kurumlarının teşekkülü, işleyişi, aksayan tarafları, alınacak tedbirler, kurumlara işlerlik kazandırmak için yapılması gereken düzenlemeler hakkında bilgiler içeren eseri Nizâmülmülk, Melikşah'ın bilginlerden, bürokratlardan ve vezirlerden ülkeyi en iyi şekilde idare edebilmesi, din ve dünya işlerinde gerekli tedbirleri alması, kendi hayat düsturlarını, siyasî, içtimaî ve dinî davranışlarını ayarlayabileceği bir kitap yazmalarını istemesi üzerine kaleme almıştır. Elli bir fasıldan oluşan eser türün en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir (*DİA*, XXXIII, 195-196).

Selçuklu egemenliği sınırları içinde yazılan diğer bir siyâsetnâme, Ziyârî Hükümdarı Keykâvus b. İskender'in 475 (1082) yılında oğlu Gîlân Şah için kaleme aldığı *Ḳâbusnâme (Naṣîḥatnâme)* adlı eserdir. Bir mukaddime ile kırk dört bölümden oluşan eserde sultan, vezir ve diğer devlet adamlarının görevleri, padişahlara itaat, beyler katındaki davranışlar, yazıcılık ve münşilik, padişahlara ve vezirlere ilişkin gelir kaynaklarıyla devletin diğer gelirleri ele alınmış, devletin korunması için önem verilmesi gereken silâhlı güçlerin nasıl oluşturulması gerektiği konularında tavsiyelerde bulunulmuştur. Sultan, vezir ve diğer devlet adamlarının görevlerinin yanı sıra çeşitli konularda nasihat, görgü kuralları, eğitim ve ahlâk, ilimler, meslekler gibi sosyal ve kültürel yaşama ilişkin hususlara değinilmiştir. Keykâvus ayrıca kendi tecrübeleri yanında eski İran hükümdarlarından ve Yunan filozoflarından veciz sözler, Gazneli, Büveyhî ve Selçuklu dönemi tarihinden örnek hikâyeler nakletmiştir. Avfî *Cevâmi'u'l-ḥikâyât ve levâmi'u'r-ri'âyât*'ında, Senâî *Ḥadîḳatü'l-ḥaḳîḳa*'sında, Gaffârî *Nigâristân*'ında, Nizâmî-i Gencevî *Ḫüsrev ü Şîrîn*'inde, Ferîdüddin Attâr *Esrârnâme* ve *Manṭıḳu'ṭ-ṭayr*'ında, ayrıca birçok edebiyat, tarih ve din âlimi eserlerinde *Ḳâbusnâme*'den nakiller yapmışlardır. Farsça nesrin seçkin örneklerinden biri olan *Ḳâbusnâme* Türkçe'ye ve çeşitli dillere çevrilmiştir (bk. *DİA*, XXV, 357).

Gazzâlî'nin *Naṣîḥatü'l-mülûk*'ü Selçuklular'ın idaresi altındaki Bağdat'ta yazılmış ve muhtemelen Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a veya Melik Sencer'e takdim edilmiştir. Siyâsetnâme türünün en önemli örneklerinden biri olan eserin mukaddimesinde sultana dinî nasihatler verilmekte ve çeşitli inanç konuları açıklanmaktadır. Ardından gelen yedi bölümde devlet başkanının görevleri, sahip olması gereken ahlâkî özellikler ve yönetim esasları, vezirlerin görevleri ve özellikleri, kâtiplerin önemi ve nitelikleri üzerinde durulmuş, hikmet, akıl ve kadın konularında çeşitli görüş ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Farsça kaleme alınan eserin *et-Tibrü'l-mesbûk fî naṣîḥati'l-mülûk* adlı Arapça çevirisi daha meşhurdur (bk. NASÎHATÜ'l-MÜLÛK).

Ahmed b. Sa'd b. Mehdî ez-Zencânî'nin Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a ithaf ve takdim ettiği *el-Leṭâ'ifü'l-'Alâ'iyye fi'l-feżâ'ili's-seniyye* adlı on bölümden oluşan eserde devlet başkanı, vezirler, vali ve kadılar ile diğer devlet görevlilerinin temel özellikleri, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken idarî, siyasî ve ahlâkî hususlar gibi konular üzerinde durulmuş, ayrıca Hulefâ-yi Râşidîn, Emevî ve Abbâsî halifeleri, eski İran hükümdarları ile Zülkarneyn ve Efrâsiyâb gibi hükümdarlardan bahsedilip onların hikmetli söz ve davranışlarından örnekler verilmiştir.

Kübrevî şeyhi Necmeddîn-i Dâye'nin *Mirṣâdü'l-'ibâd mine'l-mebde' ile'l-me'âd*'ı tasavvufî bir eser olmakla birlikte aynı zamanda siyâsetnâme literatürü içinde zikredilmektedir. Eserin beşinci bölümünün bir kısmı sultan, vezir ve diğer idarecilerle ilgilidir. Necmeddîn-i Dâye 1221 yılında Kayseri'de I. Alâeddin Keykubad ile görüşmüş ve eseri Anadolu'da 1223'te tamamlayıp sultana takdim etmiştir. Anadolu Selçukluları devrinde yazılmış siyâsetnâmelerin diğer bir örneği Nizâmeddin Yahyâ b. Saîd b. Ahmed'in *Kitâbü Ḥadâ'iḳi's-siyer fî âdâbi'l-mülûk* adlı Farsça eseridir. Sultan I. Alâeddin Keykubad'a takdim edilen kitabın müellifi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Müellifin mukaddimede verdiği bilgiler Sultan I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad devirlerinde melikü'ş-şuarâ makamında olan Nizâmeddin Ahmed Erzincânî'ye dair bilgilerle benzerlik göstermektedir.

Eyyûbîler döneminde de siyâsetnâme türü eserler kaleme alınmıştır. Celâleddin eş-Şeyzerî, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye takdim ettiği *el-Menhecü(en-Nehcü)'l-meslûk fî siyâseti'l-mülûk* adlı eserinde devlet başkanının önemini, görevlerini ve otoritenin temel dayanaklarını ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Fars edebiyatının en meş-

hur şairlerinden Sa'dî-i Şîrâzî, Salgurlular'dan Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî'ye ithaf ettiği *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserlerinde adalet, siyaset, yöneten-yönetilen ilişkilerine ve devlet başkanlarının dikkate almaları gereken hususlara temas etmiş, ayrıca *Naṣîḥatü'l-mülûk* adlı bir risâle kaleme almıştır. Murâbıt sarayına intisap eden Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-Murâdî el-Hadramî'nin, Emîr Ebû Bekir b. Ömer'in isteği üzerine yazdığı *el-İşâre fî tedbîri'l-imâre*'si *(Kitâbü's-Siyâse)* ve Ebü'l-Kāsım İbn Rıdvân'ın Merînî Hükümdarı Ebû Sâlim İbrâhim b. Ebü'l-Hasan için kaleme aldığı *eş-Şühübü'l-lâmiʿa fi's-siyâseti'n-nâfiʿa* adlı eseri İslâm dünyasının batısında yazılmış siyâsetnâme örneklerindendir.

Memlükler dönemi âlimlerinden Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü'ş-şerʿiyye fî ıṣlâḥi'r-râʿî ve'r-raʿiyye* adlı eseri, Mâverdî'nin *el-Aḥkâmü's-sulṭâniyye*'si gibi siyaset ve devletin esas teşkilât ve idaresi konusunu nazarî olarak ele alan kamu hukukuna dair bir fıkıh kitabıdır. Siyâsetnâme türü içerisinde değerlendirilen eserde kamu yönetimi, devlet yönetiminde adalet, ehliyet ve emanetin önemi, kamuya karşı işlenen suçlar ve suçluların cezalandırılması, istişarenin önemi gibi konular ele alınmıştır. Bedreddin İbn Cemâa'nın muhtemelen el-Melikü'l-Eşref Halîl b. Kalavun için yazdığı *Taḥrîrü'l-aḥkâm fî tedbîri ehli'l-İslâm*'ı yönetim, kanun hâkimiyeti, ordu, devletin gelir kaynakları ve harcamaları, cihad, savaş hukuku ve zimmîlerle ilgili hükümleri ihtiva ettiğinden siyâsetnâme olarak da değerlendirilebilir.

Hindistan'da hüküm süren devletler döneminde birçok siyâsetnâme kaleme alınmıştır. Delhi sultanlarından Aybeg ve İltutmış devrinin meşhur tarihçisi Fahreddin Mübârek Şah'ın *Âdâbü'l-ḥarb ve'ş-şecâʿa*'sı *(Âdâbü'l-mülûk ve kifâyetü'l-memlûk)*, Delhi sultanları hakkındaki *Târîḫ-i Fîrûzşâhî* adlı eseriyle tanınan Berenî'nin *Fetâvâ-yi Cihândârî*'si bunlardandır. İran'da Safevîler dönemi âlimlerinden Muhammed Bâkır es-Sebzevârî'nin Şah II. Abbas'a ithaf ettiği *Ravżatü'l-envâri ʿAbbâsî (Ravżatü'l-envâr fî âdâbi'l-mülûk)* adlı eser mesnevi tarzında Farsça siyâsetnâme türünün en güzel örneklerindendir.

İbn Kuteybe'nin *ʿUyûnü'l-aḫbâr*'ı ile İbn Abdürabbih'in *el-ʿİḳdü'l-ferîd*'inin ilk bölümleri devlet yönetimine ve hükümdarlara ayrılması dolayısıyla siyâsetnâme özelliği taşımaktadır. Hatîb el-İskâfî'nin *Luṭfü't-tedbîr fî siyâseti'l-mülûk*'ü, İbn Zafer'in *Sülvânü'l-müṭâʿ fî ʿudvâni'l-etbâʿ*'ı, Ali b. Rezîn el-Kâtib'in *Âdâbü'l-mülûk*'ü, Muhammed b. Gāzî'nin *Ravżatü'l-ʿuḳūl*'ü, Burhâneddin Muhammed b. Ali es-Semerkandî'nin *Aġrâżü's-siyâse*'si, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Kenzü'l-mülûk fî keyfiyyeti's-sülûk* ve *el-Celîsü'ş-ṣâliḥ ve'l-enîsü'n-nâṣiḥ*'ı, Efdalüddîn-i Kâşânî'nin *Sâz ü Pîrâye-i Şâhân-ı Pür-mâye*'si, İbnü'r-Rif'a'nın *Bezlü'n-neṣâʾiḥi'ş-şerʿiyye fîmâ ʿale's-sulṭân ve vülâti'l-ümûr ve sâʾiri'r-raʿiyye*'si, İbnü't-Tıktakā'nın *el-Faḫrî*'si, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in *el-İşâre ilâ edebi'l-vizâre*'si, Emîr-i Kebîr Hemedânî'nin *Zaḫîretü'l-mülûk*'ü ve Huncî'nin *Sülûkü'l-mülûk*'ü kayda değer siyâsetnâmeler arasındadır. Bursalı Mehmed Tâhir, Agâh Sırrı Levend ve Orhan Çolak siyâsetnâme literatürünü tesbit amacıyla çalışmalar yapmışlardır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîḫ* (Ebü'l-Fazl), VIII, 582-591; Şerîf er-Radî, *Hz. Ali: Nehcü'l-belâga* (trc. Adnan Demircan), İstanbul 2006, s. 304-318; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, tür.yer.; Zencânî, *Sultana Öğütler: Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyasetnâme* (haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu), İstanbul 2005, hazırlayanın girişi, s. 11-25; Bursalı Mehmed Tâhir, *Siyasete Müteallik Âsâr-ı İslâmiyye*, İstanbul 1332; Nizâmeddin Yahyâ b. Saîd b. Ahmed, *Kitâbü Ḥadâʾiḳi's-siyer fî âdâbi'l-mülûk* (haz. Ayla Demiroğlu, doktora tezi, 1355 hş.), Tahran Üniversitesi; Rypka, *HIL*, s. 426-427; Malihe Sattarzade, *Persian Institutions under the Saljuqs: As Reflected in the "Mirror for Princes" Literature* (doktora tezi, 1971), Columbia University, s. 49-65; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, tür.yer.; a.mlf., "Keykubâd I.", *İA*, VI, 657-658; A. K. S. Lambton, *State and Government in Medieval Islam*, Oxford 1981, tür.yer.; Hüsnü Y. Livatyalı, *X-XV. Asır Siyâset-nâmelerinde Eğitim* (yüksek lisans tezi, 1992), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18, 23, 27, 32, 35; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyâset-nâmeleri*, Kayseri 1992, s. 1-16; E. I. J. Rosenthal, *Ortaçağda İslam Siyaset Düşüncesi* (trc. Ali Çaksu), İstanbul 1996, tür.yer.; Ayhan Bıçak, "Siyasetnameler ve Siyaset Felsefeleri", *Teoman Duralı'ya Armağan* (haz. Cengiz Çakmak), İstanbul 2008, s. 100-129; Agâh Sırrı Levend, "Siyasetnâmeler", *TDAY Belleten 1962* (1963), s. 167-194; Erdoğan Merçil, "Sebüktegin'in Pendnâmesi", *İTED*, V/1-2 (1975), s. 202-232; İhsan Fazlıoğlu, "Sultan I. 'Alâ'eddin Keykubad'a Sunulan Siyasetnâme: el-Letâifü'l-'Alâiyye fi'l-Fedâili's-Seniyye", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, sy. 3, İstanbul 1997, s. 225-239; Emine Uyumaz, "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubat Dönemine (1220-1237) Bir Bakış", *Cogito*, sy. 29, İstanbul 2001, s. 128; Mustafa Sarıbıyık, "Siyasetnâmeler Bağlamında Siyaset-Ahlak İlişkisi", *İslâmiyât*, VI/1, Ankara 2003, s. 105-118; Veli Atmaca, "Hadisleri Bakımından Siyasetnâmeler-IV", *Fırat Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, Elazığ 2003, s. 45-58; Orhan Çolak, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, İstanbul 2003, s. 339-378; Hasan Hüseyin Adalıoğlu, "Siyasetnâmelerin Klasik Kaynakları", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, V/2, Eskişehir 2004, s. 1-21; Güldane Gündüzöz – Soner Gündüzöz, "Arap Edebiyatında İlk Siyâsetnâme Ahdü Mervân Üzerine", *EKEV Akademi Dergisi*, XI/31, Ankara 2007, s. 217-232; C. E. Bosworth, "Naṣīḥat al-Mulūk", *EI*[2] (İng.), VII, 984-988; I. R. Netton – F. E. Vogel, "Siyāsa", *a.e.*, IX, 693-696; Ahmet Davutoğlu, "Devlet", *DİA*, IX, 239; Rıza Kurtuluş, "Keykâvus b. İskender", *a.e.*, XXV, 357; Cengiz Kallek, "Mâverdî", *a.e.*, XXVIII, 182-183, 185-186; Casim Avcı, "Nasîhatü'l-mülûk", *a.e.*, XXXII, 411; Mehmet Okuyan, Necmeddîn-i Dâye", *a.e.*, XXXII, 496-497; Abdülkerim Özaydın, "Nizâmülmülk", *a.e.*, XXXIII, 195-196.


HASAN HÜSEYİN ADALIOĞLU

Osmanlı Dönemi. Osmanlılar'da ilk siyâsetnâme örneklerini tercümeler oluşturmaktadır. Siyasetnâme geleneğinin klasikleri erken dönemlerde Türkçe'ye kazandırılmış, böylece devlet geleneği, yönetim yorumları ve siyaset literatürü Osmanlı coğrafyasına taşınmıştır. Bugüne ulaşan ilk tercüme *Kelîle ve Dimne* olup manzum olarak I. Murad'a sunulmuştur. Türün önemli örneklerinden *Kābûsnâme* ise Mercimek Ahmed tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve II. Murad'a takdim edilmiştir. Bunlardan başka Necmeddîn-i Dâye'nin *Mirsâdü'l-ibâd*'ı, Gazzâlî'nin *et-Tibrü'l-mesbûk*'ü, Yuhannâ b. Bıtrîk'ın *Sırrü'l-esrâr*'ı, Seyyid Ali Hemedânî'nin *Zaḫîretü'l-mülûk*'ü de Osmanlı kültürüne kazandırılan ve çok sayıda tercümesi yapılan eserlerdir.

Osmanlılar döneminde telif edilen ilk siyâsetnâme 1401'de tamamlanan *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ*'dır. Kitabın müellifi Şeyhoğlu Mustafa, Germiyan ve Osmanlı saraylarında bulunmuş, eserini Osmanlı sarayında bulunan Paşa Ağa b. Hoca Paşa adına kaleme almıştır. Eserin ilk iki bölümünde hükümdarlara, sonraki bölümlerde vezir, kalem ehli ve nâibler, müftü, kadı ve vâiz gibi görevlilere yönelik gözlemler, eleştiriler ve öneriler yer almaktadır. Geniş bir devlet tecrübesine dayanan eser dört bab halinde düzenlenmiştir. Padişahların ve meliklerin sahip olmaları gereken vasıfları, kime karşı nasıl davranacakları, vezirlerin, nâiblerin, kalem ehlinin yapması gereken işler ve özellikleri, ulemânın önemi ve görevleri eserde anlatılmaktadır. Bu döneme ait bir başka kitap da Hüsâmeddin Amâsî'nin Gazzâlî ve Mâverdî'nin eserlerinden istifade ederek yazdığı *Mir'âtü'l-mülk*'tür. Bu alanın önemli sayılabilecek ilk teliflerinden bir diğeri Kâsım b. Seydî el-Hâfız Ankaravî'nin *Enîsü'l-celîs*'idir. II. Murad döne-

minde Arapça yazılan eser aynı padişahın isteğiyle Türkçe'ye çevrilmiştir. Yazılış amacı sosyal adalet fikrini devrin padişahına telkindir. Klasik İslâm düşüncesinin temel özelliklerini yansıtan eser yirmi dokuz fasıl halinde tertip edilmiştir. XV. yüzyıldaki siyâsetnâmeler içinde Musannifek'in Vezîriâzam Mahmud Paşa adına kaleme aldığı, onun da Fâtih Sultan Mehmed'e takdim ettiği *Tuhfetü's-selâtîn* dikkat çekicidir. On bir bölümden oluşan eserde ağırlıklı konu emîr ve vezirlerin durumu ve halkla ilişkilerdir. Akkoyunlu hükümdarlarından sonra Osmanlılar'ın hizmetine giren İdrîs-i Bitlisî'nin *Kānûn-ı Şâhenşâhî*'si de bir siyâsetnâme örneğidir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tercüme ve telif siyâsetnâme türü eserlerin sayısında ve mahiyetinde önemli artışlar ve farklılıklar gözlenmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri devletin büyümesi, bir diğeri de devlet teşkilâtı ile sosyal yapıda görülen birtakım aksaklıkların ortaya çıkmasıdır. Ayrıca düşünce ekolleri, yöntem farklılıkları, ekip çatışmaları ve özel beklentiler de bunda rol oynayan etkenler arasında sayılabilir. Bu dönemde yazılan eserlerden bazıları üslûp ve muhtevada, devlet ve yönetim meselelerine yaklaşımlarında erken dönem siyâsetnâmelerinden farklılık gösterir. Kurumların bozulma eğilimi gösterdiği XVI. yüzyıl sonlarından itibaren bu farklı yaklaşımın sonucu olarak muhteva bakımından zengin bir literatür oluşmaya başlamıştır. Söz konusu farklılıkta çağının olaylarına tanıklık eden müelliflerin, geçmişin birikiminden de faydalanıp kaleme aldıkları eserlerine bu tecrübe ve gözlemlerini yansıtmaları önemli rol oynamıştır. Uygulamalı siyaset düşüncesi olarak nitelendirilebilecek olan bu tarzda güncel gerçeklerle yüzleşme ve bunlara çözüm bulma gayretleri öne çıkar.

Osmanlı siyasî literatüründe siyâsetnâme geleneğinin yöntemlerini kullanarak kendine özgü bir karakter kazanan türün öncüsü, Kanûnî Sultan Süleyman döneminin devlet adamlarından Lutfi Paşa'nın *Âsafnâme* adlı eseridir. Yazarın tamamen kendi tecrübelerine dayanan bu eser Osmanlı siyâsetnâme anlayışının pratiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir (bk. ÂSAFNÂME). Âlî Mustafa Efendi'nin *Nushatü's-selâtîn* adlı eseri ise aynı çerçevede, fakat daha teorik bir alt yapıya sahiptir. Bu eserlerde doğrudan güncel gözlemlerle ve önerilerle Osmanlı kurumlarının düzenlenmesi konusu öne çıkarılmıştır. Ayrıca klasik nasihatnâme veya siyâsetnâmelerdeki teorik ve öğütleyici üslûbun yanında onlardan farklı olarak yakın dönem tarih yorumu yapılmış, eleştirel, pratik ve pragmatik bir yöntem benimsenmiş, uygulanabilir düşünceler ve yöntemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Şüphesiz bu durum siyâsetnâmeyi bir tür ıslahatnâme tarzına yaklaştırmıştır. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlılar'da siyâsetnâme tanımlamasını ıslahatnâme türünden ayırmak güçtür. Tarihî kökleri ve ihtiva ettikleri yeniliklerin yanında yazılış amaçlarını daha açık şekilde ifade eden bu ikinci tanımlama benimsenmeye başlanmıştır. *Âsafnâme* yanında, *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve Menâfii'l-mü'minîn, Nushatü's-selâtîn, Hırzü'l-mülûk, Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem, Kitâb-ı Müstetâb, Koçi Bey Risâlesi, Kānûnnâme-i Sultanî li-Azîz Efendi, Düstûrü'l-amel li-ıslâhi'l-halel, Telhîsü'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân, Nesâyihu'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* ve *Nasîhatü'l-vüzerâ* söz konusu türün en çok dikkat çeken ve üzerinde araştırma yapılan eserleridir.

Siyâsetnâmeler ve bu türe giren eserler Osmanlı siyasal düşüncesi ve hayatı açısından olduğu kadar ekonomik ve sosyal yapı, hukuk, tarih araştırmaları açısından da birinci derecede kaynak özelliğine sahiptir. Devletin içinde bulunduğu durumun eleştirilmesi, ilkelerden sapmalar, adaletin ihlâli, kurumların aksaklıkları, yöneticilerin sorumluluk ve yetkilerinde dengenin sağlanması, rüşvetin önlenmesi, liyakatin önemi, sosyal yapının sarsılması, ordunun bozulması, erdemli yönetim ilkeleri, yöneticilerin nitelikleri, uyulması gereken kurallar vb. meseleler bu eserlerde ele alınan ortak konuları oluşturmaktadır. Bununla beraber bu tür eserlerin altın çağ özlemini dile getiren, birbirinin tekrarı fikirlerle dolu metinler olarak değerlendirildiği de bilinmektedir. Gerçekte siyâsetnâme yahut ıslahatnâme türü eserlerde örnek alınacak bir dönemin anlatılması kendi çağına ait yeni bir atılımın yapılmasını sağlama amacına yöneliktir. Bunlardan esasen, içinde bulunulan siyasî şartlar hesaba katıldığında esaslı çözüm tekliflerinin beklenmesi anlamsızdır. Bu tür eserler arasında çözüm yolları açısından önemli-önemsiz birçok görüş ayrılığı vardır. İster telif ister tercüme olsun bunlar hazırlandıkları dönemin entelektüel zihin dünyasını da yansıtır, ayrıca farklı veya aynı zaman dilimlerinde değişik kesimlerin gözlemlerini, düşüncelerini, isteklerini ve çatışmalarını anlama imkânı sağlar. Ayrıca konuların ele alınışında geleneksel teşhislerin etkinliğinin yoğun biçimde hissedildiği eserler olduğu gibi gerçekçi tesbitlerin sergilendiği farklı görüş ve yorumlara yer verenler de bulunmaktadır. Eserlerin tertibi, meselelere felsefî ve pratik yaklaşımları, kavramları kullanışı, örnekleri, tarih yorumları, önerileri her zaman aynı değildir. Bazı eserlerde "kānûn-ı kadîm" özlemi dikkat çekerken bazılarında bu kavram eleştirilir. Müelliflerin konumlarına, mensup oldukları düşünce ekollerine ve dönemlerine göre örnek alınan kişiler, olaylar ve dönemler de değişmektedir.

Âlim, devlet adamı ve bürokratlar tarafından hazırlanan eserler, yönetimdeki bozuklukları tesbit etme ve önlem alınmasını sağlama amacıyla yazıldığından olumsuzluklar özellikle öne çıkarılmaktadır. Cephelerdeki hızlı ilerlemelerin yerini duraklamanın aldığı, sosyal nizamın sarsıldığı, Batı'da yeni gelişmelerin etkilerinin görüldüğü ve sosyal psikolojiyi olumsuz etkilediği dönemlerde yazılan eserlere abartılı bir üslûp hâkim olabilmektedir. Müellifler doğal olarak geleneksel devlet ve toplum felsefesi çerçevesinde yorum yaptıklarından önerileri de önemli ölçüde bu çerçevede kalmaktadır. Yönetenlerin yönetilenlerle ilişkisini düzenleme ve yöneticilerin yönetim anlayışını geliştirme amacıyla hazırlanan siyâsetnâmelerin hedef kitlesi aslında doğrudan doğruya yönetici kesimdir.

Öte yandan siyâsetnâmeleri bir yönüyle Osmanlı resmî ideolojisinin kaynakları olarak değerlendirmek mümkündür. Kullandıkları kavramlar, kurumları yorumlayışları, savundukları ilkeler ve eleştiriler resmî yazışmalardaki söylemle uyum gösterir. Osmanlı siyâsetnâmelerinin yüklendiği misyon devrin siyaset ve sosyal düşüncesinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bu eserlerde yeni bir siyasal ve sosyal anlayış veya yönetim türleri tartışılmamıştır. Yazarlarca kendi idarî ve sosyal kaygılarını gidermeyi hedefleyen, uygulamaya yönelik bir siyaset anlayışı savunulmuştur. Geleneksel yönetim biçimi desteklenmiş, siyaset sanatının en iyi şekilde icrasına katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Osmanlı siyâsetnâmelerinde devletle toplum arasındaki uyum, halkın sosyal refahı, devletin muhafazası, iktidarın devam şartları, ülkede düzenin sağlanması, adaletin kurumsallaşması, belirlenen ilkeler doğrultusunda müesseseleşme esas alınmıştır. İslâm siyaset düşüncesinin mirasçısı olmakla birlikte siyâsetnâmelerde kadîm geleneğin birikimine sahip çıkılmış, Osmanlılar'ın hâkim olduğu bölgelerdeki eski kültür ve medeniyetlerin birikimleri de dikkate alınmıştır.

Osmanlı siyâsetnâmelerinin özellikle XVI. yüzyıldan sonra kaleme alınanlarındaki söylemin temel kavramları "nizâm-ı âlem, erkân-ı erbaa, kānûn-ı kadîm, dâire-i adliyye ve dîn ü devlet"tir. Kurumları saltanat, sadâret, ilmiye, ordu, reâyâ, hazine ve Dîvân-ı Hümâyun'dur. İlkeleri de liyakat, istişare, adalet ve denetimdir. Söylemin merkezinde yer alan nizâm-ı âlem, yani Osmanlı toplumuna mensup herkesin adaletle ve birbiriyle uyum içerisinde yönetilmesi, bu değerlerin yaygınlaştırılması devletin temel fonksiyonu olarak belirlenmiştir. Bunun gerçekleşmesi için dâire-i adliyye doğrultusunda erkân-ı erbaa arasındaki uyumun, liyakat sistemi çerçevesinde kānûn-ı kadîm veya bu anlayışa uygun yeni düzenlemelerle sağlanması görüşü benimsenmiş, toplumu güçlü kılan faziletlerin, ahlâkî ve dinî değerlerin ihyası önerilmiştir. Osmanlı aydın ve bürokratlarının yaşadıkları çağı yorumlamalarında ve geleceğe yönelik önerilerinde siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeler karşısında kanun şuurları ile Osmanlı ülkü ve uygulamalarını koruma duyguları önemli yer tutmaktadır. Islahatnâmelerde sistemin işleyişi de ideal olarak kişilerden bağımsız, liyakate ve düzenliliğe dayandırılmaktadır. Devlete son derece kapsamlı ve ayrıntılı görev ve sorumluluklar yüklenmektedir. Dinî ve ahlâkî değerler merkeze yerleştirilmekte, siyasal ve sosyal hayata etkileri açısından ele alınmaktadır.

Klasik dönem siyâsetnâmelerinde devlet ve toplum hayatı üzerinde durulur, yeniden yapılanmaya yönelik önerilerde bulunulurken genellikle Avrupa'daki gelişmeler, yenilikler, coğrafî keşifler ve sonuçlarıyla ilgili bir değerlendirme yapılmamaktadır. Siyâsetnâme müelliflerinden bir kısmının görevleri dikkate alındığında bu gelişmelerden tamamıyla habersiz olmalarının mümkün bulunmadığı görülür. Buna rağmen dış tesirlere temas etmemelerinin temel sebebi habersizlikten ziyade kendi sistemlerine bakışlarında ve zihniyet dünyalarında problemleri algılayışlarında gizlidir. Onlar, mevcut sistemin en mükemmel düzen olduğuna ve öyle kalacağına inanan bir devlet ve siyaset düzenini zihinlerinde yaşatırlar. Problemler karşısında yönlerini döndükleri ilk nokta yine kendi tecrübeleri olmuştur. İlk dönem siyâsetnâmelerinin aksine olumlu örnekleri yakın dönem Osmanlı tarihinden vermeleri de bu anlayışın bir yansımasıdır. Siyâsetnâme yazarlarının dış gelişmeleri ihmal etmeleri ciddi bir eksiklik olmakla birlikte yaklaşımlarının kendi içlerinde belirli bir tutarlılığı bulunduğu söylenebilir. Tarihteki ilk örnekleri gibi felsefî derinliğe sahip olmadığı iddia edilen Osmanlı siyâsetnâmeleri aslında mevcut zemine dayanan, ancak yazılış amaçları doğrultusunda pratik ve pragmatik amaçları baskın olan eserlerdir. Kavramları kullanımlarından, verdikleri bilgilerden devlet teşkilâtına derin vukufları olduğu ve belirtmemiş olsalar dahi kuvvetli bir teorik-felsefî geleneğe dayandıkları söylenebilir. Klasik türdeki siyâsetnâmeler yanında tarih, edebiyat, ahlâk ve tasavvufla ilgili eserlerden bazılarında da siyâsetnâmelerin konusuna giren meseleleri ele alan bölümler bulunmaktadır. Meselâ Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî*-si, Muhyî-i Gülşenî'nin *Ahlâk-ı Kirâm*'ı, Naîmâ'nın tarihinin mukaddime kısmı ve Nâbî'nin *Hayriyye*'si buna örnektir.

Osmanlı dönemine ait telif ve tercüme siyâsetnâmelerin sayısıyla ilgili geniş kapsamlı bir araştırma henüz yapılmamıştır. Bu konuda ilk listeyi hazırlayan Bursalı Mehmed Tâhir siyasete dair eserlerin sayısını 172 olarak tesbit etmiştir. 1999'da yapılan bir araştırmada sadece Türkçe yazılan eserlerin sayısı 220 olarak belirlenmiştir (Uysal – Harmancı, bk. bibl.). 2003'te yayımlanan bir başka araştırmada ise yalnız İstanbul kütüphanelerindeki siyasetnâme sayısının 269 olduğu belirtilmiştir (Çolak, bk. bibl.). Bu listeler, Osmanlı döneminde siyâsetnâme literatürüne duyulan ihtiyacı ve verilen önemi göstermesi açısından dikkate değerdir. Ancak henüz sağlıklı bir liste ve içerik çalışması yapılmadığından tercüme ve telifler birbirinden ayırt edilememiş, aynı eserin farklı isimler altında yapılan tercümeleri belirlenememiştir. Bunda kütüphanelerin katalog çalışmalarının tamamlanmamış olmasının da etkileri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ* (nşr. Kemal Yavuz), Ankara 1991; **Kāsım b. Seydî el-Hâfız Ankarî**, *Enîsü'l-celîs* (haz. A. Azmi Bilgin), İstanbul 2008; **Lutfi Paşa**, *Âsafnâme* (nşr. Mübahat S. Kütükoğlu, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan* içinde), İstanbul 1991, s. 49-120; **Âli Mustafa Efendi**, *Nushatü's-selâtin: Muṣṭafā ʿĀlī's Counsel for Sultans of 1581* (nşr. ve trc. A. Tietze), Wien 1979-82, I-II; *Kanûnnâme-i Sultânî li-Azîz Efendi* (nşr. ve trc. R. Murphey), Harward 1985; **Koçi Bey**, *Risâle* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1985; *Hirzü'l-mülûk* (haz. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988; *Kitâb-ı Müstetâb* (a.e. içinde); *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfii'l-mü'minîn* (a.e. içinde); **Hezârfen Hüseyin Efendi**, *Telhîsü'l-beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân* (haz. Sevim İlgürel), Ankara 1998; **Defterdar Sarı Mehmed Paşa**, *Devlet Adamlarına Öğütler: Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (haz. Hüseyin Ragıp Uğural), Ankara 1987; **Nahîfî**, *Nasîhatü'l-vüzerâ* (haz. Mehmet İpşirli, *TED*, sy. 15 [1997] içinde), s. 15-28; **Rıfat Abou Hadj**, "The Ottoman Nasihatname as a Discourse Over 'Moralitiy'", *Mélanges Professeur Robert Mantran* (ed. Abdeljelîl Temîmî), Zaghoan-Tunisie 1988, s. 17-30; **Ahmet Uğur**, *Osmanlı Siyâsetnâmeleri*, Kayseri 1992; **Kemal Çiçek**, "Osmanlı Yönetim Yapısında Yozlaşma ve Siyasetnameler", *Türkiye'de Yönetim Geleneği* (ed. Davut Dursun – Hamza Al), İstanbul 1998, s. 31-60; **Cemal Kafadar**, "Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi* (haz. Murat Belge), İstanbul 2001, s. 23-28; **Mehmet Öz**, "Siyasetnâmeler: Ahlâk ve Görgü Kitapları", *Türk Edebiyatı Tarihi* (ed. Talât Sait Halman), İstanbul 2006, II, 357-368; **Agâh Sırrı Levent**, "Siyaset-nameler", *TDAY Belleten* (1962), s. 167-194; **R. Murphey**, "The Veliyüddin Telhis Notes on the Sources and Interrelations between Koçi Beg and Comtemporary Advice to Kings", *TTK Belleten*, XLIII/171 (1978), s. 547-571; **a.mlf.**, "Dördüncü Sultan Murad'a Sunulan Yedi Telhis", *TTK Bildiriler*, VIII (1981), II, 1095-1099; **Mehmet İpşirli**, "Hasan Kâfî el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûlü'l-hikem fî nizâmi'l-âlem", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 239-278; **a.mlf.**, "Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmânî ve Râbıta-i Âsitâne", *a.e.*, sy. 14 (1994), s. 9-35; **P. Fodor**, "State and Society, Crisis and Reform in 15th-17th Century Ottoman Mirror for princes", *AO*, XL/2-7 (1986), s. 217-240; **Erol Özvar**, "Osmanlı Tarihinin Dönemlendirme Meselesi ve Osmanlı Nasihat Literatürü", *Dîvân: İlmî Araştırmalar*, sy. 7, İstanbul 1999, s. 135-151; **Halil Uysal – Mehmet Harmancı**, "Osmanlı Çağı Türkçe Siyâset Kitâbiyâtı", *Makâlât*, sy. 2, Konya 1999, s. 109-130; **Hüseyin Yılmaz**, "Osmanlı Tarihçiliğinde Tanzimat Öncesi Siyaset Düşüncesi'nde Yaklaşımlar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, II/2, İstanbul 2003, s. 231-298; **Coşkun Yılmaz**, "Osmanlı Siyaset Düşüncesinin Kaynakları ile İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnameler", *a.e.*, I/2, s. 299-338; **Orhan Çolak**, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası", *a.e.*, II/2, s. 339-378; **Hasan Hüseyin Adalıoğlu**, "Siyasetnâmeler'in Klasik Kaynakları", *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, V/2, Eskişehir 2004, s. 1-21; **A. Azmi Bilgin**, "XV. Yüzyıla Kadar Yazılan Siyasetnamelerin Türk Kültüründeki Yeri ve Enîsü'l-celîs", *TD*, sy. 44 (2008), s. 37-48.


COŞKUN YILMAZ

SİYÂVUŞ
(سياوش)

İran'ın millî destan kahramanlarından biri.

Mitolojik İran tarihinin ve millî İran destanının önemli simalarından olan Keyânîler hânedanından Keykâvus'un oğludur; Turanlı Gersîvez'in akrabası bir kadından dünyaya gelmiştir. Avesta'da adı Siyâverşen (siyah at sahibi) diye geçmektedir (Zebîhullah Safâ, s. 511; *Yeşthâ*, II, 227; İhsan Behrâmî, III, 1481). Pehlevî dilinde Si-